

تأملی بر ضرورت کتاب راهنمای معلم

عظیم محبی

دکترای برنامه‌ریزی درسی

اشاره

معلم در مفهوم کلی لفظ مشترکی است که شامل همه همکاران مدرسه (کادر اداری و آموزشی) می‌شود. اما در معنای مورد نظر ما شامل همکارانی است که در کلاس درس زمینه کسب شایستگی‌ها را برای درک و اصلاح موقعیت دانش‌آموزان خلق می‌کنند تا آن‌ها بتوانند با تکوین و تعالی هویت خویش، زمینه قابل قبولی از آمادگی را برای تحقق حیات طیبه به دست آورند. لذا اهمیت شغل معلمی را باید در تربیت دانش‌آموزان جست و توسعه شایستگی‌های تخصصی و تربیتی آنان به شیوه‌های متعدد باید همواره در اولویت وزارت آموزش و پرورش باشد. یکی از موارد توسعه شایستگی‌های حرفه‌ای معلمان، کتاب راهنمای معلم است (تربیت و یادگیری) که ضرورت آن در این مقاله تبیین می‌شود.

هویت معلمی

در نگاه سنتی، نقش معلم در حد تدریس کتاب درسی و برگزاری آزمون خلاصه می‌شود، اما بر اساس مبانی نظری سند تحول، هویت معلمی بر اساس چرخش تحول، به گونه‌ای دیگر تبیین شده است (ص ۴۱۷ و ۳۸۷) تا در توسعه شایستگی‌های وی مورد توجه قرار گیرد؛ از جمله:

- چرخش از معلم به عنوان انتقال‌دهنده دانش به مربی و اسوه تربیتی و سازمان‌دهنده فرصت‌های تربیتی متنوع برای احیا و ارتقای مراتب حیات طیبه متریبان؛
- چرخش از معلم مجری تصمیمات برنامه درسی به معلم تصمیم‌ساز در فرایند برنامه‌ریزی درسی؛
- از ارتقای خودبه‌خودی سطح حرفه‌ای مربیان به ارزیابی مداوم عملکرد و صدور درجه مربیگری؛
- یادگیری خودآغازگر، و سازگار میان قابلیت‌های وجودی

(احساس، شهود، تخیل، تعقل و عمل)، نقادی و ارزیابی مداوم عملکرد خود بر اساس نظام معیار اسلامی و یکی شدن خود و فرایند درک و اصلاح موقعیت؛

- بهبود مداوم موقعیت متضمن کسب معرفت، عمل و تأمل در خصوص نتایج آن به صورت فردی و گروهی در جهت تحقق هویت معلمی؛

- اتخاذ چنین رویکردی در شکل‌گیری هویت معلمی با رویکرد فطرت‌گرایی توحیدی نیز سازواری دارد. بر اساس رویکرد فطرت‌گرایی توحیدی (سند برنامه درسی ملی، ص ۱۲) معلم (مربی) ویژگی‌هایی دارد از جمله:

- اسوه‌ای امین و بصیر برای دانش‌آموزان است؛

- با شناخت و بسط ظرفیت‌های وجودی دانش‌آموزان و خلق فرصت‌های تربیتی زمینه درک و انگیزه اصلاح مداوم موقعیت آنان را فراهم می‌آورد؛

- زمینه‌ساز رشد عقلی، ایمانی، علمی و اخلاقی دانش‌آموزان است؛
- راهنما و راهبر فرایند یاددهی-یادگیری است؛
- یادگیرنده و پژوهشگر است.

مؤلفه‌های کتاب راهنمای معلم

معلمان بر اساس چرخش و رویکردهای قبل، در عین حال بر اساس راهنمای حوزه‌های تربیت و یادگیری قرار است زمینه کسب شایستگی‌های دانش‌آموزان را فراهم آورند. در این فرایند، ضمن تحصیل در دانشگاه فرهنگیان و ... و آشنایی با ابعاد کلی تربیت، با روش‌های تدریس هر یک از برنامه‌های درسی نیز آشنا می‌شوند و به‌طور دائم با خودآموزی و شرکت در دوره‌های آموزشی، به توسعه حرفه‌ای خود اقدام می‌کنند. اما شواهد مبین آن هستند که به‌سازی معلمان به کارهای ویژه‌تری هم

نیاز دارد. یکی از آن‌ها تدوین کتاب راهنمای فرایند یاددهی یادگیری در هر یک از برنامه‌های درسی (کتاب درسی و...) است. این موضوع یکی از دغدغه‌های همیشگی سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی بوده که تلاش کرده است در کنار کتاب درسی دانش آموزی، کتاب راهنمای معلم را نیز تألیف کند. اما هنوز راهنما و چارچوب روشنی برای تألیف این کتاب وجود ندارد. لذا کتاب‌های راهنما با ابعاد کمی و کیفی متفاوتی تألیف شده‌اند. مؤلفه‌های زیر می‌تواند چارچوب کلی تألیف کتاب راهنمای معلم را مدنظر قرار دهد:

۱. ماهیت دوره تحصیلی (ویژگی‌ها، قابلیت‌ها، نیازها، علاقه‌ها و...)
۲. اهداف دوره تحصیلی؛
۳. اهداف حوزه تربیت و یادگیری؛
۴. منطق و رویکرد خاص حوزه تربیت و یادگیری؛
۵. اهداف برنامه درسی (کتاب درسی و...)
۶. مفاهیم و مهارت‌های اساسی برنامه درسی؛
۷. دانش تخصصی نسبت به مفاهیم برنامه درسی؛
۸. راهبردها و روش‌های تربیت و یادگیری برنامه درسی؛
۹. راهبردها و روش‌های سنجش و ارزشیابی برنامه درسی؛
۱۰. اصول حاکم بر بخش تجویزی، نیمه تجویزی و غیرتجویزی؛
۱۱. فرایند راهنمایی و مشاوره در تلفیق با راهبردهای آموزش؛
۱۲. تنوع فرصت‌های یادگیری (فیلم‌های آموزشی، نرم‌افزارها، گردش علمی، دست‌ورزی و فعالیت‌های عملی در قالب پروژه و...)
۱۳. فرایند ارتباط ظرفیت‌های دانش‌آموزان با چهار عرصه (خدا، خود، خلقت و خلق)؛
۱۴. چارچوب طراحی آموزشی در کلاس درس و نحوه اجرای آن؛
۱۵. فرایند عملی تدریس چند واحد یادگیری.

اهداف کتاب راهنمای معلم

- افزایش شناخت و معرفت معلمان با ماهیت و فرایند تربیت و یادگیری در هر دوره تحصیلی؛
- توسعه شایستگی‌های معلمان در زمینه اهداف و مفاهیم کلیدی برنامه درسی موردنظر؛
- توسعه صلاحیت‌های حرفه‌ای معلمان در طراحی، اجرا و ارزشیابی فرصت‌های یادگیری برنامه درسی موردنظر.

پیشنهاد عملی

۱. با تحلیل نکات گفته‌شده، پیشنهادهایی برای بخش‌های تصمیم‌گیری ارائه می‌شوند:
- هارمونی و هماهنگی بین سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی و دانشگاه‌ها (فرهنگیان، شهید رجایی و دانشکده‌های علوم تربیتی کشور در طراحی، تدوین و فرایند تربیت و یادگیری دانش‌جو معلمان)؛

- مشارکت استادان دانشگاه فرهنگیان و ... در فرایند طراحی و تدوین برنامه‌های درسی در سازمان پژوهش؛
- مشارکت کارشناسان برنامه درسی سازمان پژوهش در طراحی و تدوین برنامه درسی تربیت‌معلم؛
- مشارکت استادان دانشگاه فرهنگیان و ... در توسعه شایستگی‌های حرفه‌ای معلمان.

۲. با تحلیل این نکات الگویی برای تألیف کتاب راهنمای معلم در هر یک از دوره‌های تحصیلی پیشنهاد می‌شود:

- دوره ابتدایی: به جای تألیف کتاب راهنمای معلم برای هر درس، بهتر است برای هر یک از پایه‌های تحصیلی در این دوره یک کتاب راهنما مینا قرار گیرد. بر اساس این پیشنهاد، برای کل دوره ابتدایی شش کتاب راهنما با تأکید بر مؤلفه‌های ذکر شده کافی است.

- دوره متوسطه اول: به جای تألیف کتاب راهنمای معلم برای هر درس، بهتر است برای هر یک از برنامه‌های درسی در هر سه پایه یک کتاب راهنما، با تأکید بر مؤلفه‌های ذکر شده، مینا قرار گیرد.

- دوره متوسطه دوم (نظری): به جای تألیف کتاب راهنمای معلم برای هر درس، بهتر است برای هر یک از برنامه‌های درسی در سه پایه در هر یک از رشته‌های تحصیلی (تجربی، ریاضی و علوم انسانی و معارف اسلامی) یک کتاب راهنما تألیف شود و برای تک‌درس‌های هر پایه، با توجه به همبستگی آن‌ها در سه پایه، یک یا دو کتاب راهنما تألیف شود.

- دوره متوسطه دوم (فنی و حرفه‌ای و کاردانش): ماهیت آموزش در فنی و مهارتی با دیگر بخش‌ها فرق اساسی دارد. بهتر است برای دانش‌آموزان شاخه کاردانش کتاب درسی تألیف شود و بر اساس استانداردها، کتاب راهنما صرفاً برای هنرآموزان تألیف شود. برای شاخه

فنی و حرفه‌ای بهتر است برای هر رشته، در پایه کتاب راهنما تألیف شود. در ضمن، آنچه فعلاً تحت عنوان کتاب هنر جو تألیف می‌شود نیز قابل تأمل است و باید نسبت به آن بازاندیشی شود.

- از سال‌های گذشته، کتاب راهنمای معلم به صورت متمرکز تألیف شده است، اما به نظر می‌رسد با توجه به راهکار ۳-۹ سند تحول و سیاست مشارکت‌محوری معلمان در فرایند طراحی و تدوین برنامه‌های درسی، از ظرفیت گروه‌های آموزشی استان‌ها برای تألیف کتاب راهنمای معلم بهره گرفته شود.

- با توجه به گسترش فناوری اطلاعات و ارتباطات، به نظر می‌رسد علاوه بر تولید نسخه فیزیکی، از ظرفیت فناوری‌های جدید هم استفاده شود. در عین حال، به گونه‌ای تدبیر شود که حذف، اصلاح و بازنگری محتوای کتاب راهنمای معلم به‌طور مستمر قابلیت انجام داشته باشد و نیاز به تألیف مجدد آن نباشد.

با توجه به راهکار ۳-۹ سند تحول و سیاست مشارکت‌محوری معلمان در فرایند طراحی و تدوین برنامه‌های درسی، از ظرفیت گروه‌های آموزشی استان‌ها برای تألیف کتاب راهنمای معلم بهره گرفته شود